

VI TARPTAUTINIS FONETIKOS MOKSLŲ KONGRESAS PRAHOJE

1967 m. rugsėjo 6 – 13 d. Prahos universiteto Teisių fakulteto rūmai pasipuošė neono šviesomis „VI Congressus Phonicus“. Šiame kongrese teko dalyvauti ir šių eilučių autorėms.

Fonetikos mokslų kongresų istorija prasideda nuo 1932 m. I kongresas įvyko Amsterdame 1932 m., II – Londone 1935 m., III – Gente (Belgijoje) 1938 m., IV – Helsinkyje 1961 m., V – Miunsteryje (VFR) 1964 m.

VI kongreso, kuriam vadovavo prof. B. Hala, tema buvo „Akustinis kalbos signalas ir jo suvokimas“. Kongrese daryti pranešimai buvo sugrupuoti į keturias pagrindines temas: 1. Kalbos fiziologija ir patologija, 2. Kalbos akustika ir suvokimas, 3. Fonologija ir lingvistinė fonetika, 4. Biofonetika. Kongreso darbas vyko plenariniuose posėdžiuose ir keturiose sekcijose.

Oficialios kongreso kalbos buvo šios: anglų, prancūzų, rusų ir vokiečių. Pranešimai buvo daromi tikrai minėtomis kalbomis.

Kongrese dalyvavo apie 800 žmonių (su svečiais). Pranešimų buvo padaryta apie 600. Pirmą kartą taip plačiai kongrese atstovauta Tarybų Sąjungai – dalyvavo 42 žmonės. Mūsų respublikos buvo du žmonės, o kiti du (I. Plakunova ir A. Girdenis) atsiuntė savo pranešimų tezes.

Visų pranešimų tezės buvo išspausdintos rinkinyje „Argumenta lectionum“. Plenariniuose posėdžiuose perskaityta 5 pranešimai: P. Delatro, L. Čistovič G. Fanto, M. Halės ir G. Ungehoierio.

P. Delatras savo pranešime „Nuo akustinių ypatybių prie skiriamųjų požymių“ apibūdino priebalsių akustinę sandarą ir pažymėjo, kad priebalsiai susideda iš distinktyvinių signalų komplekso, kuriuos keičiant galima gauti naujas fonemas. Tai patikrinta sintezuotos kalbos psichologiniais suvokimo eksperimentais.

L. Čistovič pranešimo tema „Pagrindinių taisyklių, taikomų kalbos suvokimui, tyrinėjimo metodas“. Pagrindinio kalbos suvokimo uždavinys – surasti svarbiausias taisykles, kuriomis naudojasi žmogus, fonetiškai interpretuodamas akustinius reiškinius. Eksperimentiniu požiūriu ši uždavinį galima apibūdinti taip: reikia surasti ribas tarp fonetinių kategorijų. Pranešėja pabandė nustatyti aktyvaus fonetinių ribų ieškojimo metodą. Tiriamasis objektas pats keitė vieną ar kelis sintetinio signalo parametrus, norėdamas surasti parametrų reikšmes, atitinkančias perėjimą nuo vienos fonetinės kategorijos prie kitos.

G. Fantas. Jo pranešimo tema „Garsas, jo požymiai ir suvokimas“. Buvo aptartos kai kurios deskriptyvinės kalbos analizės problemos. Ypatingas dėmesys

buvo kreiptas balsių kokybės problemai, skiriamųjų požymių prigimčiai ir kalbos suvokimo mechanizmams.

M. Halé. (Jo pranešimą perskaitė asistentas) „Generatyvinė fonologija“. Buvo aptartos formaliosios fonologijos taisyklės ir sąvokos ir iškeltas teiginys, kad atskiroms kalboms turi būti taikomos savitos formalinio aprašymo priemonės. Ypač buvo užakcentuotas naujas markiravimo supratimas ir jo reikšmė fonologiniams aprašymams.

G. Ungehoieris. „Komunikatyvinis ir ekstrakomunikatyvinis požiūris į fonetiką“.

Pranešimo tema, kaip ir pats pranešėjas pabrėžė, skirta antraštėje iškeltoms sąvokoms paaiškinti. Šios dvi sąvokos sudaro tam tikrą dichotominę opoziciją.

Individo santykiavimas su kalbinėmis priemonėmis esti dvejopas. Pirmasis santykiavimo būdas vyksta pačioje kalbinėje komunikacijoje: kada įvairios kalbos priemonės (atskiri kalbiniai vienetai, taisyklės ir kt.) pajungiamos komunikatyviniams tikslams, o veiksmo dalyviai savo dėmesį nukreipia į pačią informaciją, tada turime komunikatyvinį santykiavimą. Tačiau individas ir pats gali stebėti savo kalbines priemones, įvairiai tvarkyti bei klasifikuoti jų elementus. Šią kalbinę veiklą pranešėjas vadina ekstrakomunikatyviniu santykiavimu su kalba. Skirtumas tarp šių dviejų kalbinės veiklos sričių yra akivaizdus. Pirmuoju atveju kalbinės priemonės panaudojamos kalbai priklausančiai funkcijai atlikti, o antruoju atveju, sako pranešėjas, turime tik kalbinių priemonių inventorizaciją.

Šis klausimas, nors kai kurių kalbininkų ir pripažintas, lig šiol vis dar tebelaikomąs problema, o kartais ir visai nutylimas, tačiau, jo neišsprendus, kalbininkų ir fonetikų darbe liktų tam tikra asimetrija. Ir klasikinė Prahos mokyklos fonologija iš tikrųjų grindžiama išvadomis, išplaukiančiomis iš ekstrakomunikatyvinio stebėjimo.

Pranešėjas, pagrįsdamas atskirais pavyzdžiais, įrodinėjo, kokią reikšmę modernios fonetikos metodologijai turi komunikatyvinio ir ekstrakomunikatyvinio požiūrio griežtas atribojimas. Ypač ši diferencija svarbi psichologinei fonetikai, kur turi būti tvirtai nustatytas ekstrakomunikatyvinių fonetinių dydžių reikšmumas kalbos komunikacijos procese.

Pažymėtinas dar E. Pelgramo (Pulgram) pranešimas „Skiemens ribų fonetiniai signalai“, skaitytas I sekcijoje. Pranešėjas pažymėjo, kad pastaraisiais metais atlikti skiemens tyrimai, ieškant universalių artikuliacinių ir akustinių skiemens bei jo ribų požymių, apskritai buvo nesėkmingi. Buvo pastebėta, kad fonetinės skiemens ribos yra būtinos tik fonologinio žodžio gale, kuris gali sutapti su leksiniu žodžiu, fonologinio žodžio viduryje skiemens ribų signalizavimas nebūtinai. Tai paskatino daugelį lingvistų priėmti išvadą, kad skiemuo neegzistuoja.

Iš tarybinių mokslininkų pranešimų dar pažymėtini V. Artiomoovo – „Akustinis kalbos signalas ir jos suvokimas“. Pagrindinę kongreso temą autorius mėgina traktuoti savo sukurtos komunikatyvinės kalbos teorijos šviesoje. Skiriamos fizinės (akustinės) ir perceptyvines kalbos signalo savybės. Būdamas informacijos nešėju, akustinis kalbos signalas yra indikatorius: 1) kalbos sistemos; 2) mąstymo kategorijų sistemos; 3) prasminio turinio; 4) kalbinių įpročių sistemos ir 5) autoriaus asmenybės ypatumų. Tokio sudėtingo akustinio kalbos signalo ir jo suvokimo tyrinėjimai reikalauja daugelio sričių mokslininkų pastangų.

L. Zinderio pranešimas „Fonema ir suvokimas“. Fonemos apibrėžimas, kaip diferencinių požymių pluoštas, gali būti priimtinas, jeigu fonemai pripažįstame tik distinktyvinę funkciją, į ją žiūrime tik kaip į sistemos elementą.

Tiriant kalbos sistemą funkcionaliniu požiūriu, negalima nepaisyti kalbos ir jos atskirų elementų suvokimo duomenų. Atsižvelgiant į suvokimą, fonemos apibūdinimas kaip diferencinių požymių pluoštas, negali mūsų patenkinti. Suvokimo požiūriu distinktyvinė fonemos funkcija yra antrinė, išvesta iš konstitutyvinės, atpažintinės. K. Šaumiano pranešime – „Fonologinė sistema kaip komplementarinių diakritinių sistemų vienybė“ – iškeliamas dvilaispniškumo principas.

Šiame kongrese pirmą kartą dalyvavo pranešėjai iš LTSR. Buvo perskaitytas E. Mikalaukaitės, A. Pakerio ir B. Svecavičiaus pranešimas – „Lietuvių literatūrinės kalbos skiemens prosodijos reikšmingos žymės“ (skaitė E. Mikalaukaitė). Tvirtapradės ir tvirtagalės priegaidės priešpastatymas remiasi toli gražu ne vienodais skiemens požymiais: skiemens struktūra sąlygoja akustinių skiemens požymių fonologinį reikšmingumą arba nereikšmingumą.

Monoftonginės struktūros skiemenyse šių dviejų priegaidžių skiriamieji požymiai (pagrindinio tono judėjimas, intensyvumas ir santykinė trukmė) nėra skiriamieji. Prie šios skiemenų grupės reikėtų priskirti ir skiemenis, kurių sudaromieji garsai yra diftongoidai *ie* ir *uo*. Kaip parodė psichologiniai testai, šios rūšies skiemenyse priegaidė jau praranda fonologinę reikšmę.

Dvibalsinės struktūros (*ai*, *ei*, *au*) skiemenyse tvirtagalė priegaidė priešpastatoma tvirtapradei pagal šių diftongų spektrines charakteristikas. Galimas daktas, kad ir semidiftonginės struktūros skiemenyse (*a*, *e + l*, *m*, *n*, *r*) taip pat remiamasi spektriniais požymiais. Trečią skiemens akcentinę struktūrą sudaro skiemenys, kurių branduolys yra diftongas *ui* ir semidiftongai (*i*, *u + l*, *m*, *n*, *r*). Ji, matyti, užima tarpinę padėtį (ir fonetine, ir fonologine prasme) tarp monoftonginės ir diftonginės struktūros skiemenų.

J. Urbelenės pranešimas – „Redukcijos klausimu dabartinėje lietuvių kalboje“. Lietuvių kalbos ilgųjų balsių elektro-akustinio ir rentgenografinio tyrimo pagrindu pranešėja apibūdino spektrines ir artikuliacines kirčiuotų, prieškirštinių ir pokirtinių lietuvių kalbos ilgųjų balsių charakteristikas, ir priėjo išvadą, kad lietuvių kalbos ilgiesiems balsiams būdingi tam tikri redukcijos elementai, tačiau redukcija lietuvių kalboje ne tokia didelė, kad galėtų sugriauti fonologinę opozicijų sistemą ir būtų naujų fonemų sudarymo priežastimi.

Be to, kaip jau minėta, T. Plakunova nusiuntė pranešimo „Lietuvių kalbos sonoriniai priebalsiai mišriame dvigarsyje“, o A. Girdenis – „Lietuvių kalbos šiaurės žemaičių tarmės priegaidžių fonetinės ypatybės“ tezes.

E. MIKALAUKAITĖ
J. URBELIENĖ